

אנכי ה' אלוקיך

תוכן

פתיחה

- א. מחלוקת הראשונים
- ב. ראיות לשיטת בה"ג
- ג. שיטת הרמב"ם
- ד. שיטת החינוך
- ה. שיטת הרמב"ן
- ו. 'אשר הוצאתיך מארץ מצרים'
- ז. לשון הפסוק
- ח. ציווי על הלב!

פתיחה

לכל חג יש את המצוה שלו: בפסח אכילת מצה, בראש השנה שופר, ביו"כ תשובה, בסוכות ישיבה בסוכה ודי' מינים.

מהי המצוה של חג השבועות?

מעמד הר סיני (שמות כ, ב-ג) נפתח בדיבור האלוקי:

אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי:

ויש לעיין האם בפסוק יש מצוה אחת או שתיים.

מקובל בעם ישראל שהדיבר הראשון הוא אנכי ה' אלוקיך, ויש לשאול האם פסוק זה הוא המצוה הראשונה בעשרת הדיברות או שהוא הקדמה בלבד.

א. מחלוקת הראשונים

הרמב"ם פתח את ספר המצוות ואמר:

המצוה הראשונה היא הצווי אשר **צונו להאמין האלוהות** והוא שנאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאות והוא אמרו ית' אנכי ה' אלהיך. ובסוף גמרא מכות אמרו תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה בסיני מאי קראה תורה צוה לנו משה...

המצוה הראשונה היא המצוה להאמין בה' ומקורה בפסוק שלנו- אנכי ה' אלוקיך, הרמב"ם ביסס את דבריו על הגמרא **במכות** (כג):

דרש רבי שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה, ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם. אמר רב המנונא: מאי קרא? תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום.

אנכי ה' אלוקיך

תור"ה (611 מצוות) ציוה לנו משה, שתי המצוות הנותרות- אנכי ולא יהיה שמענו מפי הגבורה. מבואר שאנכי היא מצוה במנין תרי"ג מצוות.

הרמב"ן בהשגות הביא את שיטת בה"ג :

כתב הרב המצוה הראשונה... שנאמין... ועם כל זה ראיתי לבעל ההלכות שלא ימנה אותה מצוה בכלל תרי"ג...

שאינן מנין תרי"ג מצות אלא גזירותיו יתעלה שגזר עלינו לעשות או מנענו שלא נעשה אבל האמונה במציאותו יתעלה, שהודיע אותה אלינו באותות ובמופתים ובגילוי השכינה לעינינו הוא העיקר והשורש שממנו נולדו המצות לא ימנה בחשבון.

והוא מאמר החכמים אמרו לו גזור עליהם גזרות אמר להם לאו כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזרות.

עשו קבלת המלכות עניין בפני עצמו והמצוות הנגזרות מאתו יתעלה מענין אחר...

מה שאמרו בתשובת השאלה "תורה" שש מאות ואחד עשר הוי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום לומר שיש בדיבור לא יהיה לך שתי מצות ישלימו לשש מאות ושלוש עשרה והם המניעה בצלמים לא יהיה לך ולא תעשה לך עניין אחד והמניעה בעבודה זרה לא תשתחוה להם ולא תעבדם מצוה אחרת.

בה"ג לא מנה את אנכי כמצוה, וטעמו שאין בפסוק זה ציווי מעשי אלא אמונה בלבד, האמונה היא שורש, יסוד ועיקר אך אינה חלק מהמצוות.

והביא ראייה מהמדרש (מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דבחדש פרשה ו):

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני- למה נאמר? לפי שנאמר אנכי ה' אלהיך. משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה, אמרו לו עבדיו, גזור עליהם גזרות. אמר להם לאו, כשיקבלו את מלכותי, אגזור עליהם גזרות, שאם מלכותי לא יקבלו, גזרותי לא יקבלו.

כך אמר המקום לישראל, אנכי ה' אלהיך - לא יהיה אלהים אחרים. אמר להם, אני הוא, שקבלתם מלכותי עליכם במצרים, אמרו לו, כן. וכשם שקבלתם מלכותי עליכם, קבלו גזרותי: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני.

תחילה צריך לקבל את מלכותו ורק אחר כך אפשר לגזור גזירות, וה"נ אנכי ה' אלוקיך הוא קבלת המלכות, ולאחר מכן מתחילות המצוות- לא יהיה לך אלוהים אחרים.

את ראיית הרמב"ם מדרשת ר' שמלאי 'תור"ה ציוה לנו משה' יתרוץ בה"ג, ששתי המצוות שאמר הקב"ה בעצמו הם איסור עשיית פסל ואיסור עבודה זרה.

ב. ראיות לשיטת בה"ג

1. התשב"ץ (א, קלט) הביא ראייה לשיטת בה"ג מהגמרא **בהוריות** (ח:):

כ"ע מיהת: כי כתיבי הני קראי - בעבודת כוכבים הוא דכתיבי, מאי משמע?...

דבי ר' ישמעאל תנא: למן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם, איזו היא מצוה שהיא נאמרה בתחלה? הוי אומר: זו עבודת כוכבים.

אין חייבים פר העלם דבר של ציבור כי אם על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת ולמדה זאת הגמרא מעבודה זרה, דבעינן שיוורו ביי"ד טעות בעבירה הדומה לע"ז- שזדונה כרת ושגגתה חטאת.

ושאלה הגמרא מניין שהפרשה עוסקת באיסור עבודה זרה והביאה כמה שיטות לדבר, אחת מהדרכים היא דרשתו של ר' ישמעאל, ובה מבואר שהציווי הראשון שנתן ה' לישראל הוא איסור ע"ז. ומכאן סייע התשב"ץ לשיטת בה"ג שהמצוה הראשונה היא לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני, אבל אנכי ה' אינו מצוה אלא הקדמה בלבד.

אכן, יש לדחות ראייה זו, וכבר עמד על כך רש"י (שם) ופרש:

למן היום וגו' - הכי משמע את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה דזו עבודת כוכבים, ומנין שזו עבודת כוכבים?

מדכתיב בהדיא למן היום אשר צוה ה' והלאה שאר מצות והלאה כלומר מכאן ואילך לדורותיכם, איזו היא מצוה שנאמרה בתחילה?

הוי אומר זו עבודת כוכבים, דכתיב בתחילת עשרת הדברות אנכי ולא יהיה לך דהיינו עבודת כוכבים. הציווי על עבודה זרה לא מתחיל בלא יהיה לך, אלא באנכי ה', ומבואר שאנכי ה' היא המצוה הראשונה.

2. במכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דבחדש פרשה ה) כתוב:

אנכי ה' אלהיך - מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה?

משל למה הדבר דומה, לאחד שנכנס במדינה, אמר להם: אמלוך עליכם! אמרו לו, כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו?

מה עשה, בנה להם את החומה, הכניס להם את המים, עשה להם מלחמות. אמר להם, אמלוך עליכם! אמרו לו, הן והן.

כך המקום הוציא את ישראל ממצרים, קרע להם את היסוד, הוריד להם את המן, העלה להם את הבאר, הגיז להם את השלום, עשה להם מלחמת עמלק. אמר להם אמלוך עליכם, אמרו לו הן והן.

מדוע התורה לא פתחה בעשרת הדיברות והאריכה בספר בראשית ובסיפור יציאת מצרים?

לא ניתן להתחיל מיד בגזירות האלוקיות, צריך להקדים אליהם את הסיבה המחייבת אותנו לקבל את מלכות ה', והסיבה היא כל הניסים והנפלאות שעשה עמנו ביציאת מצרים ובמדבר.

לפי"ז כאשר פתח הקב"ה את מעמד הר סיני ואמר 'אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים', לא היה זה ציווי אלא זהו הנימוק המחייב אותנו לקבל ולעשות את מצוות ה', ומצוות ה' מתחילות מ'לא יהיה לך אלוהים אחרים'.

3. בתחילת פרשת וארא (שמות פרק ו) אומר הקב"ה למשה את תוכנית הגאולה:

(ו) לָכוּ אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֵיכֶם וְגִאֲלֵתִי אֶתְכֶם בְּזָרוּעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים: (ז) וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לְכֶם לְאֱלֹהִים וַיִּדְעֻתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם:

והסביר המלבי"ם (שמות ו, ז):

שלשה דברים שאני צריך לעשות להם כולם לא יהיו ע"י שם שדי או אלקים, ר"ל ע"י נסים נסתרים באמצעות הטבע, רק ע"י נסים נגלים ע"י שם הויה, והם: יצ"מ ומתן תורה וירושת הארץ.

אנכי ה' אלוך

הקב"ה הבטיח למשה ששלושת חלקי הגאולה יהיו בשם הויה - בניסים גלויים, יציאת מצרים היתה בעשרה מכות ובקריעת ים סוף שהיו גילוי שכינה נורא, גם השלב השני- מתן תורה היה בשם הויה, והסביר המלבי"ם:

ולקחת- הדבר השני הוא מתן תורה שאז אקח אתכם לי לעם, זה יהיה ג"כ ע"י שם הויה, שעל זה אמר 'וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם', כי הדבור הראשון הי' אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מא"מ, ואז תשיגו כי אלהיכם שהוציא אתכם ממצרים הוא שם הויה, כי יהיה זה באותות ובמופתים אדירים ונוראים.

במעמד הר סיני התגלה הקב"ה לישראל באותות ומופתים ובכך לקח אותם להיות לו לעם, והיינו שהיתה התוודעות והתגלות אלוהית במעמד הר סיני, ואז ידעו ישראל שה' הוא האלוהים שהוציא אותם ממצרים.

ומבואר שאנכי איננו ציווי אלא גילוי שכינה.

4. האברבנאל (שמות פרק כ פסוק ב-ז) אסף את הקושיות על שיטת הרמב"ם, שאנכי ה' היא מצוה ראשונה:

אם היה שהזהירנו וצונו שנאמין במציאות הסבה ראשונה יתברך, כמו שהסכימו עליו הרב המורה והרמב"ן וזולתם, כמו שיתבאר, **למה אם כן לא באה המצוה בלשון הנאות אליה?** והיה ראוי שיאמר: האמן כי יש אלהים שופטים בארץ, או שאני אני הוא ה' אלהיך... אבל "אנכי ה' אלהיך" הוא דמות ספור מה שקרה, ואינו מורה על המצוה.

ויקשה גם כן, למה לא אמר 'אשר בראתי שמים וארץ', אלא 'אשר הוצאתיך'.

וכבר העיר עוד ה"ר חסדאי טענה להכריח, שאין דבור "אנכי" - מצוה להאמין שיש אלוה מצוי. לפי שהמצוה תצטרף אל המצוה אותה, **ואם המאמר הזה מצוה, היה מתחייב שיהיה שם מי שצוה אותה.** ותהיה אם כן מציאות האל, קודמת בידיעה לאמונת מציאות האל, והוא בתכלית הביטול... שם 'מצוה' וגדרה, שלא תפול אלא **בדברים שיש לרצון ולבחירה מבוא בהם.** ולכן, אם היו האמונות והדעות אין לרצון ולבחירה מבוא בהם, יתחייב שלא תפול בהם שם מצוה.

אם אנכי ה' הוא מצוה, צריך היה להיות בו נוסח של ציווי והוראה מעשית 'תאמין ש...', אך אין בו אלא סיפור דברים בלבד.

עוד קשה דלפי הרמב"ם המצוה היא להאמין שה' בורא עולם משגיח ועושה הכל, ואין לכך רמז באנכי ה', באנכי ה' מסופר על יציאת מצרים ואין זכר לבריאת העולם.

ר' חסדאי קרשקש הקשה שלפני שיש ציווי צריך להציד את מי שמצווה על הדבר, ולכן אנכי ה' הוא הצגת הקב"ה ורק לא יהיה הוא הציווי הראשון.

השאלה האחרונה של האברבנאל היא שאלה עקרונית מאד, כיצד ניתן לצוות על הלב, אפשר לצוות על הידיים והרגליים לעשות או לא לעשות, אבל תחושות, אמונות והרגשות הם דברים שבלב ולא ניתן להפעיל אותם, אם אני לא אוהב עגבניה, אפשר לצוות אותי לאכול אותה, אך לא ניתן לצוות עלי לאהוב אותה.

לכאורה טענות אלו צודקות, האמונה היא דבר הקיים או לא קיים בלב, ומה שייך לצוות עליה?

הראשונים ענו על בעיה זו ופתרו אותה בצורות שונות, נעסוק בשיטתם של הרמב"ם, החינוך והרמב"ן מהי ההוראה המעשית הנובעת מהדיבור האלוכי הראשון - אנכי ה' אלוך. ובתוך כל נענה גם על שאר השאלות והראיות.

ג. שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (יסודי התורה פרק א'): :

א. יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ..... וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר אנכי ה' אלהיך...

הרמב"ם שינה את לשונו מספר המצוות, ובמקום להאמין כתב 'לידע' כיצד יודעים?

וכתב על כך המעשה רקח :

לידע שיש שם מצוי- ולא כתב להאמין לפי שעיקר המצוה היא על ידי הידיעה האמיתית כדרך שעשה אברהם אבינו ע"ה ועל דרך דע את אלהי אביך ועבדהו אשר על ידי זה תתחזק ממילא האמונה בלבו ויחול עליו מצות היחוד והאהבה וכו' וכן עשה רבינו בתחילת מנין מצות יעו"ש.

מי שלומד- יודע! לפי הרמב"ם מצוות האמונה היא ללמוד, לחקור ולבסס את האמונה עד שתהפוך לידעה ברורה ממש, כפי שאברהם חקר בשכלו והגיע להכיר את בוראו, כך מצוה עלינו ללמוד ולהכיר את ה' עד שנדע אותו.

המעשה רקח הפנה לדברי הרמב"ם בספר המצוות, ולכאורה לפנינו כתוב שם מצוה 'להאמין' ולא 'לדעת'.

אכן, צריך לדעת שהרמב"ם כתב את היד החזקה בעברית ולכן לשון לידע היא המדויקת והנכונה, ומה שכתוב בספר המצוות 'להאמין' אין זה לשון הרמב"ם כי אם תרגום. וראיתי בהערות על הרמב"ם (מהדורת פרנקל) שהגירסא המקורית בערבית היא 'אעתקאד' שמשמעותה היא 'לדעת', כפי שתרגמו את שם ספרו של רס"ג 'כתאב אל אמאנאת ואל אעתקאדאת' כספר האמונות והדעות.

ד. שיטת החינוך

לעומת הרמב"ם שסבר שהמצוה היא לחקור וללמוד, ספר החינוך (מצוה כה) העמיד את האמונה על יסוד הקבלה ולא על יסוד החקירה :

מצות האמנה במציאות השם יתברך.

להאמין : שיש לעולם אלוה אחד שהמציא כל הנמצא, ומכחו וחפצו היה כל מה שהוא, ושהיה ושיהיה לעדי עד, וכי הוא הוציאנו מארץ מצרים ונתן לנו התורה, שנאמר בתחילת נתינת התורה, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו' [שמות כ', ב'], ופירושו כאלו אמר, תדעו ותאמינו שיש לעולם אלוה, כי מלת אנכי תורה על המציאות...

וענין ההאמנה הוא, שיקבע בנפשו שהאמת כן. ושאי אפשר חילוף זה בשום פנים. ואם יושאל עליו ישיב לכל שואל שזה יאמין לבו, ולא יודה בחילוף זה אפילו יאמרו להרגו, שכל זה מחזיק וקובע האמנת הלב כשמוציא הדבר מן הכח אל הפועל, רצוני לומר כשמקיים בדברי פיו מה שלבו גומר.

אנכי ה' אלוך

האמונה מבוססת על הקבלה והמסורת, ומצוות האמונה היא לעשות פעולות שיחדירו את האמונה אל הנפש פנימה.

החינוך בשיטתו החינוכית 'אחרי המעשים' (והדיבורים) נמשכים הלבבות, ובעזרת דיבורי אמונה ומעשי אמונה תכנס האמונה ותתיישב בלב.

ניתן להמחיש זאת בעזרת דוגמא שלילית, בעולם התקשורת ידוע ששקר שחוזרים עליו פעמים רבות נעשה כ'אמת', וזה לעומת זה עשה אלוקים, כאשר חוזרים על עניני האמונה, היא מתחזקת ומתיישבת יותר אצל האדם.

החינוך באר את שיטתו המעדיפה את המסורת על המחקר בהקדמתו לספרו :

אם יטעון עלינו מסית אשר לבבו פונה מעם ה' אלהינו, ויאמר, מה לך איש יהודי וקבלתך, ומה לך לשאול אביך וזקניך, חקור ודרוש בדעתך הטוב והעמק סברותיך... נשיב אליו כי מצד חקירתנו לא נוכל להשיג לעולם בדבר אלהים כלום, כי גם בעניני העולם השפל לא יכלו כל חכמי הטבע לבוא עד תכליתם, כי מי יגלה בחכמת המחקר סגולת העשבים והפירות וסגולת אבנים...

אבותינו ז"ל סדרו שלחן לפנינו... ומה לנו אחרי זאת לחקור ולחטט אחר דבריהם האמת אתם... ועל כן הדרך הנבחר לאדם לעשות ככל דברי התורה המקובלת מן העדים הנאמנים אשר נתן אדון החכמה לבני אדם, ובה נכלל כל דעת וכל חכמה.

אין בכח שכלו המוגבל והמצומצם של האדם לעמוד על טיבם של הדברים הגשמיים, כיצד יגיע בחקירה אל האמונה והאמת האלוקית?

גם ספר **הכוזרי** ביסס את האמונה על המסורת, וטען שאין ביכולת ההיקש והחקירה השכליים להגיע אל האמונה כי אם בעזרת המסורת והנבואה, וזה לשונו (מאמר א, סז):

שאלת החדוש והקדמות עמוקה, וראיות שתי הטענות שוות, עד שתכריע החדוש הקבלה מאדם ונח ומשה בנבואה אשר היא יותר נאמנת מן ההקשה.

ועיין שם שכתב, שאריסטו היה אדם חכם מאד, אך אין בכח החכמה להגיע אל האמת האלוקית ולשם כך זקוק האדם לגילוי עליון וזוהי הנבואה והמסורת שהעבירה אותה מדוד לדור.

אכן, גם החינוך (בסוף דבריו במצוה כה) נותן מקום לחקירה השכלית :

ואם יזכה לעלות במעלות החכמה, ולבבו יבין ובעיניו יראה במופת נחתך שהאמונה הזאת שהאמין אמת וברור אי אפשר להיות דבר בלתי זה, אז יקיים מצות עשה זו מצוה מן המובחר.

טוב לחקור כדי לדעת בידעה ברורה את אלוקים, אך ידיעה זו היא הידור מצוה במצוות האמונה, עיקר המצוה הוא לקבל את המסורת ולחזק אותה בנפש.

חובות הלבבות (הקדמה) עסק בשאלת אמונה תמימה או מחקר וכתב :

שאלתי אחד מהנחשבים מחכמי התורה במקצת מה שזכרתי לך בחכמת המצפון והשיב אותי, כי הקבלה תעמוד במקום העיון בזה ובמה שדומה לו.

אמרתי לו : אין זה ראוי אלא למי שאין בו יכולת לעיין, מפני מעוט הכרתו ורוחק הבנתו, כנשים וכקטנים וחסרי הדעת מן האנשים, אך מי שבכח שכלו והכרתו לעמוד על ברור מה שקבל, ועכבוהו

מלעיין בו בשכלו העצלות והקלות במצוות האל ובתורתו, הוא נענש על זה ואשם על אשר התעלם ממנו...

מי שלא יכול לעיין בשכלו צריך לסמוך על אמונה תמימה ומסורת, אבל מי שיש לו שכל ואינו מפעיל אותו כדי להכיר ולדעת את אלוקים, הרי הוא פושע ויענש על כך.

הרמב"ם והחינוך למדו שמצוות 'אנכי ה' אלוקיך' היא המצוה להגיע אל האמונה, אלא שהרמב"ם בנה את הדרך לאמונה בעזרת לימוד מחקר וידיעה, והחינוך והכוזרי העמידו אותה על מסורת וקבלה. ניתן להמחיש מהלך זה בעזרת סיפור חסידי מפורסם:

ר' לוי יצחק מברדיצ'ב הלך בצעירותו ללמוד אצל המגיד ממזריטש.

כששב לביתו, שאלו אביו מה למדת? ענה לו ר' לוי יצחק למדתי שה' הוא האלוקים.

כעס עליו אביו וקרא למשרתת, ושאלה מי ברא את העולם? אלוקים, היא ענתה.

ענה ר' לוי יצחק: היא אומרת ואני יודע...

להאמין אינו לדקלם שיש אלוקים, להאמין משמעותו לדעת את ה' בהכרה שכלית ורגשית עמוקה, וזוהי מצוות האמונה.

ה. שיטת הרמב"ן

לרמב"ן יש מהלך נוסף בהבנת מצוות אנכי ה', וזה לשונו:

אנכי ה' אלוקיך **הדבור הזה מצות עשה.**

אמר אנכי ה' - יורה ויצוה אותם **שידעו ויאמינו** כי יש ה'... כלומר הווה, קדמון, מאתו היה הכל בחפץ ויכולת, והוא אלהים להם, שחייבים לעבוד אותו. ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ, כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאנו משם, וגם תורה על החדוש...

וטעם מבית עבדים - שהיו עומדים במצרים בבית עבדים, שבויים לפרעה, ואמר להם זה שהם חייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלהים, שיעבדוהו, כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים, כטעם עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים... וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו **קבלת מלכות**

שמים.

חוסר שמירת המצוות בימינו איננו נובע מקושיות גדולות או ממחקרים מדעיים, הוא נובע בעיקר מסיבה אחת - חוסר מוכנות לקבל עול מלכות שמים. יש לאדם תאוות ויצרים והוא אינו מוכן לוותר עליהם ולהכפיף את רצונותיו לדרישה האלוקית.

ניתן להמחיש זאת בעזרת מעשה בר' חיים סולוביצי'ק:

ר' חיים הלך ברחובות וולוז'ין, פגש אותו משכיל אחד ואמר לו שיש לו קושיות באמונה.

ענה לו הגר"ח, על קושיות יש תרוצים, אבל לך יש תרוצים (רוצה ללכת בשרירות ליבך, ומתרחץ על כך שאין אלוהים) ועל תרוצים אין תרוצים...

רוב הישראלים מאמינים שיש אלוקים, אך מכאן ועד שמירת תורה ומצוות המרחק גדול, וזאת משום שבהסתכלות חיצונית חיים חופשיים הם יותר נעימים וכיפיים, ואל תתן לאלוקים להפריע לך לחיות.

אנכי ה' אלוֹקֵיךְ

בעולם המודרני בו חופש הפרט הוא ערך עליון, בעולם בו אין עבדות (לפחות באופן רשמי) להיות עבד ה' זוהי משימה מאתגרת.

הרמב"ן מעמיד את מצוות אנכי ה' אלוֹקֵיךְ כמצווה לקבל עול מלכות שמים, ומשמעותה להסכים בנפש להיות עבד ה' ולעשות את מצוותיו למרות שזה 'לא מתחשק לי'.

ונראה להביא סייעתא גדולה לדרך זו מהמדרש **בדברים רבה** (ב, לא):

ואיזהו מלכות שמים ה' אלהינו ה' אחד, ומהיכן זכו ישראל לקרות שמע אמר רבי פנחס בר חמא ממתן תורה זכו ישראל לקרות שמע כיצד את מוצא לא פתח הקדוש ברוך הוא בסיני תחלה אלא בדבר זה אמר להם שמע ישראל אנכי ה' אלהיך נענו כולן ואמרו ה' אלהינו ה' אחד ומשה אמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

קריאת שמע- קבלת עול מלכות שמים התחילה במעמד הר סיני, כאשר אמר להם הקב"ה שמע ישראל- אנכי ה' אלוֹקֵיךְ, ענו ישראל ואמרו ה' אלוֹקֵינו ה' אחד. עיקר משמעות מעמד הר סיני הוא ההסכמה הישראלית לקבל עול מלכות שמים ובתמצית 'כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע'.

בדיבור האלוֹקֵי הראשון מופיע התוקף של עבדות זו: 'אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים', מכיון שהיינו עבדי פרעה והקב"ה הוציא אותנו משם, הרי הוא זכה בנו ואנחנו עבדיו.

ונראה שזוהי המצוה של חג השבועות- לקבל עול מלכות שמים, שזוהי תכלית מעמד הר סיני.

ויש להביא לכך סייעתא מדברי **הגר"א בבאורי אגדות** (ריש ברכות):

מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן-

מאי תרומה? תרי ממאה, שהיחוד של שמע נגד שער החמישים עם מ"ט אותיות של שמע וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

צ"ע מדוע המשנה תלתה את זמן קריאת שמע באכילת כהנים תרומה, היה לו לומר כפשוטו זמן קריאת שמע מצאת הכוכבים.

ובאר הגר"א שיש קשר מהותי בין ק"ש ובין תרומה, דענין התרומה דהיינו תרי ממאה, שמפריש אחד מחמישים, וכך גם בק"ש, בכל יום קוראים פעמיים שמע, ובפסוק ראשון יש כ"ה תיבות ובפסוק ברוך שם יש כ"ד תיבות, וביחד יש מ"ט תיבות, ומתוך שני פסוקים אלו יוצא ייחוד ה' וקבלת מלכותו. וא"כ המשנה מחדשת דבר גדול, ק"ש הרי היא כתרומה שע"י המ"ט יגיע אל החמישים והוא לה', ע"י מ"ט תיבות יקבל על עצמו מלכות שמים שלמה.

ונראה שזהו גם התהליך של ספירת העומר ומתן תורה, ע"י מ"ט ימי הספירה יכול להגיע אל יום הני ולקבל בו מלכות שמים שלמה כמעמד הר סיני¹.

לדרכו של הרמב"ן מבוארים היטב המדרשים המחלקים בין קבלת המלכות ובין הגזירות, אכן קבלת עול מלכות שמים היא שלב מקדים לפני הגזירות, אבל היא עצמה מצוה ולכן הרמב"ן מונה את אנכי ה' אלוֹקֵיךְ כמצוה בפני עצמה.

¹ כך ראיתי שבאר הגר"מ שפירא זצ"ל, ההגדרות על אחריות הכותב בלבד.

ו. 'אשר הוצאתיך מארץ מצרים'

נמשיך ליישב את שאר קושיות האברבנאל.

האברבנאל הקשה מדוע לא כתוב 'אני בראתי את העולם'?

רש"י על אתר כבר ענה על כך :

אשר הוצאתיך מארץ מצרים - כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי.

יציאת מצרים איננה מהות האמונה אלא היא סיבת האמונה.

מכיון שהוציא אותנו הקב"ה ממצרים לכן אנחנו עבדים שלו, וכדברי הרמב"ן לעיל, דיציאת מצרים היא סיבת חיובנו לקבל עול מלכות שמים, ולדברי הרמב"ן מובן מאד שאנכי ה' אלוקיך היא מצוות קבלת עול מלכות שמים, ולכן עסקינן ביציאת מצרים ולא בבריאת העולם.

ומזוית אחרת הסביר **הכוזרי** (מאמר א') במשל מלך הודו :

(יט) אמר החבר : אלו אמרו לך כי מלך הדו איש חסד הוא ועליך להעריצו ולהגדיל שמו ולספר מעשי חסדו וכל זה רק לפי שמועה שהגיעה אליך על דבר צדקת אנשי ארצו ומדותיהם הטובות ומשאים ומתנם באמונה האם היית רואה צרך לנפשך לעשות כן?

(כ) אמר הכוזרי : מדוע אראה צרך כזה לנפשי הייתי מטיל ספק בדבר אולי צדקת אנשי הדו מצד עצמם היא אף יתכן כי אין להם מלך כלל ואולי באמת מצד מלכם היא ואולי משני הצדדים יחד.

(כא) אמר החבר : אולם אלו באו אליך מלאכי המלך ההוא בתשורות אשר אין להטיל ספק בדבר כי נמצאות הן אך ורק בארמנות מלכי הדו ובמכתב אשר ברור לך כי רק ממלך הדו הוא ולמכתב מצרפים סמי תרופות המרפאים אותך מכל מדויך ושומרים על בריאותך וסמי מות לאויבך ולכל הלוחמים בך אשר תפילים בצאתך לקראתם בלא חילות ובלא כלי מלחמה האם לא היית חייב אז לסור אל משמעתו :

(כב) אמר הכוזרי : אמנם כן כי אז היה הספק הראשון אם אמנם יש לאנשי הדו מלך מסתלק ממני ואז הייתי מאמין כי שלטון מלך הדו ופקדתו נוגעים גם לי...

(כג) אמר החבר : ...כן פתח האלוה בדברו אל כל עדת בני ישראל אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר אני בורא העולם ובוראכם וכן פתחתי אני בהשיבי לך שר הכוזרים כאשר שאלתני לאמונתי בהודיעי אותך מה הוא הדבר המחבי אותי והמחבי את כל עם ישראל דבר שנתברר לבני ישראל בראשונה על פי ראות עינים ואחרי כן נמסר לאיש מפי איש בקבלה הדומה למראה עינים :

את בריאת העולם לא ראינו ולא חווינו, ומדוע שנאמין בה? אבל את יציאת מצרים ראינו בעינינו וחווינו על בשרנו, ואם הקב"ה הוציאנו ממצרים ועשה לנו את כל הניסים, חייבים אנו להאמין בו שאכן ברא את העולם והוא כל יכול.

כלומר, יציאת מצרים היא סיבת האמונה, אמונה בגלל חוויה מוחשית ולא בגלל ארכיאולוגיה ופילוסופיה על בריאת העולם.

וכך כתב **המהר"ל בגור אריה** (בראשית א, א) :

אין בריאת העולם ראיה על הניסים שחידש הקב"ה, אדרבא - **הניסים שחידש הקב"ה הם ראיה על בריאת העולם**, שחידוש הניסים ראינו בעינינו, ואילו חידוש העולם לא ראינו בעינינו, ואיך יהיה ראיה מן החידוש על הניסים. וכן בפירוש אמר הכתוב "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ואילו

אנכי ה' אלוקיך

'אנכי אשר בראתי שמים וארץ' לא אמר, וכן הרבה מצות תולה הכתוב ביציאת מצרים מפני שראינו זה בעינינו, ואין אדם יכול להכחיש הנס...

ז. לשון הפסוק

האברבנאל הקשה שאין בפסוק לשון של ציווי אלא סיפור דברים בלבד, וכתב על כך **המהר"ל** (תפארת ישראל - פרק לז):

מה שלא אמר אנכי אהיה לך לאלהים, כי היה זה משמע כי מצוה זאת כמו שאר מצות כמו שאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ואפשר שיעשה לו אלהים אחרים וכן כל המצות, אבל אנכי ה' אלהיך אף אם לא יקבל אותו האדם לאלוה הוא אלהים שלו והוא מלכו מצד עצמו.

מצות האמונה שונה משאר המצוות, שהרי 'אנכי ה' אלוקיך' הוא מציאות קיימת שאיננה תלויה במעשי האדם, לעומת שאר הציוויים תעשה ולא תעשה, הדבר מסור בידי אדם. ועדיין צ"ב היכן הציווי בפסוק?

ונראה לבאר ע"פ הקדמת הבנת מעלת יתרו, שזכה שתקרא פרשת מתן תורה על שמו.

רש"י שואל בתחילת פרשת יתרו 'מה שמועה שמע ובא'.

ולכאורה צ"ע, הרי מפורש בפסוק ששמע על יציאת מצרים?

וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים:

אלא נ"ל דעיקר השאלה איננה מה שמע, אלא מה שמע ובא, כלומר מה גרם ליתרו לצאת ממקומו ולבוא להתגייר, שהרי כל העולם כולו ידע מקריעת ים סוף, שכל מימות שבעולם נבקעו, וגם רחב סיפרה על האימה שנפלה על כל האומות. אלא שכל העולם שמע וחזר למקומו, בלעם שמע ובא. ונראה שזוהי גדלותו של יתרו ששמע ופעל, שמע והשתנה, ולכן זכה יתרו לכל מה שזכה עד שנקראת הפרשה על שמו.

ונראה שגם הדיבר הראשון 'אנכי ה' אלוקיך' נאמר בצורה זו, המציאות היא אנוכי ה', אתה ישראל שמע ופעל לפי זה ותאמין בי.

בפרט לפי המדרש שהקב"ה אמר אנכי ה' וישראל ענו ה' אלוקינו ה' אחד מובן היטב, שאכן ישראל קיבלו עליהם עול מלכות שמים בעניינת ה' אלוקינו ה' אחד.

ח. ציווי על הלב!

האבן עזרא (דברים ה, טז) התייחס לטענה שהמצוות שייכות רק למעשים בידיים וברגליים, אך הלב מחוץ לרשות הציוויים:

רבים אמרו כי אין עון במחשבת הלב ואין עליהם שכר ועונש.

ויש ראיות רבות להשיב עליהן ולא אאריך, רק אראה להם: 'לב חורש מחשבות און', 'הטיבות כי היה עם לבבך' ו'לישרים בלבותם' ומשה אמר בסוף 'בפיך ובלבבך לעשותו' **ועיקר כל המצוות ליישר הלב.**

קשה לשנות את הלב, אך זוהי תכלית התורה- לתקן את הלב.

וכ"כ **ספר החינוך** (מצוה תטז):

ואל תתמה לומר ואיך יהיה בידו של אדם למנוע לבבו מהתאוות אל אוצר כל כלי חמדה שיראה ברשות חבירו והוא מכולם ריק וריקם, ואיך תבוא מניעה בתורה במה שאי אפשר לו לאדם לעמוד עליו.

שזה הדבר אינו כן, ולא יאמרו אותו זולתי הטפשים הרעים והחטאים בנפשותם, כי האמנם ביד האדם למנוע עצמו ומחשבותיו ותאוותיו מכל מה שירצה, וברשותו ודעתו להרחיק ולקרב חפצו בכל הדברים כרצונו. ולבו מסור בידו, על כל אשר יחפוץ יטנו.

אותם החושבים שאי אפשר לשלוט בלב הם טיפשים ורעים, ובאמת האדם יכול לשלוט בליבו.

והדבר מבואר **במדרש רבה** (בראשית פרשה לד פסקה י):

הרשעים הן ברשות לבן: אמר נבל בלבו (תהלים יד), ויאמר עשו בלבו (בראשית כז)... ויאמר המן בלבו (אסתר ו).

אבל הצדיקים לבן ברשותן: וחנה היא מדברת על לבה (שמואל א, א), ויאמר דוד אל לבו (שמואל א א)...

ההבדל בין צדיק לרשע הוא בדיוק בנקודה הזאת, אצל הרשע הלב שולט באדם, אבל הצדיק שולט בליבו. ובדרך צחות אפשר לומר: מל"ך (מח < לב < כליות) לעומת למ"ך (לב < מח < כליות) וכל"ם (כליות < מח < לב).

כיצד עושים זאת? כיצד ניתן להשפיע על הלב?

האבן עזרא (שמות כ, יד) כתב:

לא תחמוד - אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה. איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו?

ועתה אתן לך משל. דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה. כי ידע כי זה לא יתכן. ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאווה שיהיו לו כנפים לעוף השמים. ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאווה לשכב עם אמו אע"פ שהיא יפה. כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו...

ובעבור זה המשכיל לא יתאווה ולא יחמוד. ואמר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו.

כיצד ניתן לצוות לא לחמוד, דבר יפה מושך את העין ויוצר חמדה?²

ועונה בעזרת משל, כפרי לא יחמוד את בת המלך, אא"כ הוא משוגע שחולם שיצמחו לו כנפיים, וה"נ אין חמדה לשכב עם אמו, וה"נ צריך להחדיר ללב שאם הקב"ה אסר, אז הדבר כ"כ בלתי אפשרי שאפילו אינו עולה על הדעת.

אכן בדורנו השמים כבר אינם הגבול, וקשה להוציא דברים מחוץ לתחום, ולכן כדאי לצרף את דברי **הכתב והקבלה** (שמות כ, יד):

² ראה בשיעור על 'לא תחמוד', שנחלקו הראשונים האם הוא ציווי על הלב או ציווי מעשי.

אנכי ה' אלוקיך

ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך' מה מקרא חסר אם היה כתוב ואהבת את ה' בלבבך, ומה ר"ל במלת 'בכלי'? אלא שהכונה שיהיה לבבך מלא באהבת ה'... שלבו מלא על כל גדותיו באהבת ה', אז א"א שיחמוד שום דבר מכל מחמדי עולם הזה...

'בכל לבבך' – 'בכלי' בא ללמד שאהבת ה' תהיה ממלאת את כל הלב, כך שלא יהיה מקום לחמדת הבלי העוה"ז וזוהמתו.

בעיית העולם המודרני- תרבות הפנאי, יש כ"כ הרבה זמן פנוי והוא מתמלא באשפה וזימה, ולכן צריך למלא את החיים בתוכן חיובי – אהבת ה' וממילא הלב יהיה ישר וטוב.

'קצירת האומר'

מעמד הר סיני נפתח בדיבור האלוקי 'אנכי ה' אלוקיך', ונחלקו הראשונים האם פסוק זה הוא הקדמה למצוות או שהוא מצוה בפני עצמה.

הרמב"ם והרמב"ן מנו את אנכי כמצוה בפני עצמה, על בסיס דרשת רבי שמלאי 'תור"ה ציוה לנו משה' ואנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענום. ומשמע שאנכי היא מצוה בפני עצמה.

בה"ג השמיט את 'אנכי' מספר המצוות וסבר שאמונה היא הקדמה לכל המצוות אך אינה בכללן, ובמנין המצוות יש לספור את איסור עבודה זרה כשניים- איסור לעשות פסל ואיסור לעבוד ע"ז, אבל 'אנכי' הוא הקדמה בלבד.

השאלה הגדולה על הרמב"ם היא מהי ההוראה המעשית של מצוות 'אנכי'.

והבאנו ג' דרכים: הרמב"ם סבר שהמצוה היא ללמוד ולחקור עד שידע בשכלו שה' הוא האלוקים.

החינוך סבר שאמונה מתבססת על קבלה והמצוה היא לחזק ולקבע בנפש אמונה זו ע"י דיבורים ומעשים.

הרמב"ן סבר שהמצוה היא קבלת עול מלכות שמים וזוהי המצוה של חג השבועות לקבל מחדש את התורה- עול מלכות שמים.

האברבנאל הקשה על הרמב"ם כמה קושיות:

'אשר הוצאתיך מארץ מצרים'- מדוע לא כתוב להאמין שה' ברא את העולם?

ויש לומר שהאמונה נובעת מיציאת מצרים, אותה ראינו בעינינו, והיא הסיבה לאמונה בבורא עולם כמשל מלך הודו של הכוזרי.

לשון הפסוק- אין בפסוק ציווי ומשמע סיפור דברים בלבד?

המהר"ל הסביר שה' הוא אלוקים זו מציאות ולא ניתן לצוות על המציאות, וצ"ל שהפסוק בא לעורר את האדם לפעול כתוצאה מהכרת המציאות שה' הוא האלוקים ולקבל עול מלכות שמים.

ציווי על הלב- כיצד ניתן לצוות על הלב?

תכלית התורה ליישר את הלב, ומי שטוען שכך הוא מרגיש ואין מה לעשות, הרי הוא טיפש ורשע!